

Op de Utrechtse walletjes in 1830

De altijd weer verrassend rijke verzameling van de Atlas van Stolk in Rotterdam bezit een tweetal litho's, dat zinspeelt op een verschijnsel dat - zowel toen als nu, maar ook elders buiten Utrecht - welig tierde: het oudste beroep ter wereld.

Op de stadswal, achter het Lucasbolwerk met het Suikerhuis, bevond zich in het begin van de 19de eeuw nog het restant van een van de middeleeuwse waltorens, die ooit met dierechtenamen werden aangeduid. Toren De Kivvors, op de wal, stond bekend als een gerenommeerd bordeel.

Zoals ook elders op de stadswallen, maar dan voor onschuldiger vermaken bestemd, tuinen, priëlen en theehuizen de burgerij verpozing boden 1). Bij de tenslotte drastisch aangepakte afbraak van de stadswallen zou het gedeelte met de Kivvors ten zuiden van de Wittevrouwenpoort moeten gaan verdwijnen voor de aanleg van de „wandelingen“ rond de stad, die Zocher ontworpen had.

Zo kwamen de vrolijke dagen van weleer ten einde. (Ils sont passés ces jours de fêtes). De anonieme eerste litho uit de verzameling Van Stolk vertoont de ontzuiming van de voormalige waltoren ten behoeve van de ophanden zijnde afbraak 2).

Een eigentijds roddelblaadje De Arke Noach's, in Amsterdam in 1830 uitgegeven, geeft een aardig commentaar op het gebeuren en de prent (afb. 1):

„Dat de grijze wallen van Nederland geslecht worden, is geen nieuws. (. . .) Ook het bekende huis van Gerretje aan den wal moest onder den voet, het eerste huis eener achtbare matrone, die toestaat, dat hare dochters (allen die mooi en verkrijgbaar zijn, noemt zij de haren) den voorbijganger „pst! pst!“ toeroepen. Ziet, daar hebben Utrechts vindingrijke teekenaars eene afbeelding van dat huis op steen overgebracht, waarop Gerretje met hare dochters aan den voet van den wal de praam, haar mobilair bevattende, naooft, een praampje, op welks achtersteven het waschtafeltje, met de handen waskom prijkt nevens de bedden, enz.; die hetzelfde belasten. Aan gene zijde van den wal, en naar het mij toeschijnt aan den buitensingel, ontwaart men eene groep habitués van Gerretjes gesticht, die den verhuisboel aanstaren. Twee lanciers onderscheiden zich door hun costuum, benevens een paar fats, een dominé, een voor ons onbekend heer, die men den vorm van eenen plumpudding in de teekening geschonken heeft, enz. Onder de litografie staat te lezen:

Ils sont passés ces jours de fêtes.

En ce lieu, jadis à loisir

On sacrifiait au plaisir;

Qui faisait on, mais, l'amour.

Bien qu'il ne fit que voltiger autour.

Oui vraiment. Utrecht levert vele aardigheden van dien aard op“ 3).

letwat vrij zouden we de tekst als volgt kunnen vertalen: „Voorbij die vrolijke dagen van weleer/Op deze plekjes, ooit tot vertier/Werd er geofferd aan jolig plezier/Wat deed men er anders dan liefde bedrijven /Hoewel het beperkt bleef tot fladderend rondjes beschrijven“. In de laatste zin is mogelijk het beeld van de fladderende mot verwerkt, die tegen de lamp loopt.

De Arke Noach's noemt de „achtbare matrone“ Gerretje Tintelton. Die naam, die stellig een komische toespeling op haar beroep doet, komt in Utrecht niet voor. Tintelton, tonnetje, tondeldoos zijn evenzovele destijds gangbare aanduidingen voor dat deel van Gerretje en haar „dochters“, dat hun klanten in liefde deed ontvlammen.

Een tweede zo niet nog aardiger prent (afb. 2), een gekleurde litho eveneens uit de Van Stolk-atlas afkomstig, geeft ook tekst en uitleg over deze galante historie 4). Hier wordt Gerretjes boeltje, overigens met opvallend veel aandacht voor kleding en details door de knappe tekenaar/lithograaf uitgewerkt, op straat gezet. Op de binnenzijde van de stadswal - Achter de Wal geheten - wordt het meubilair met hulp van de habitués (studenten?) de trap afgedragen en op een wagen geladen. Gerretje wordt als no. 1 sprekend ingevoerd: ze verzet zich tegen de haar onwettelijke ingreep van de overheid, die haar haar huis wil uitzetten. De politiemensen die terzijde staan, zijn volgens haar gevoelloos voor het schone der natuur. Nu is de dag gekomen, die het heilig werk van haar Venus helden (haar clientèle) bekroont.

Nu mogen ze het beddegoed uit het huis van Gerretje dragen, nadat ze weliswaar hun geld aan Gerretje zijn kwijt geraakt maar toch de dans ontsprongen zijn: Het graf dat de gevreesde ziekte hun bereid zou kunnen hebben. De ondertekening van het vers „AvZ“ kan een pseudo-afkorting zijn. Het gedichtje is er niet minder aardig om:

FINIS CORONAT OPUS

(Het einde kroont 't Werk)

Bloost koude zielen bloost! Uw leven zonder vuur

Deed u gevoelloos zijn voor 't schoone der Natuur!

Maar nu ook rijst de dag die 't heilig werk zal loonen:

Ik zal der helden kruin met frissche laauwren kroonen!

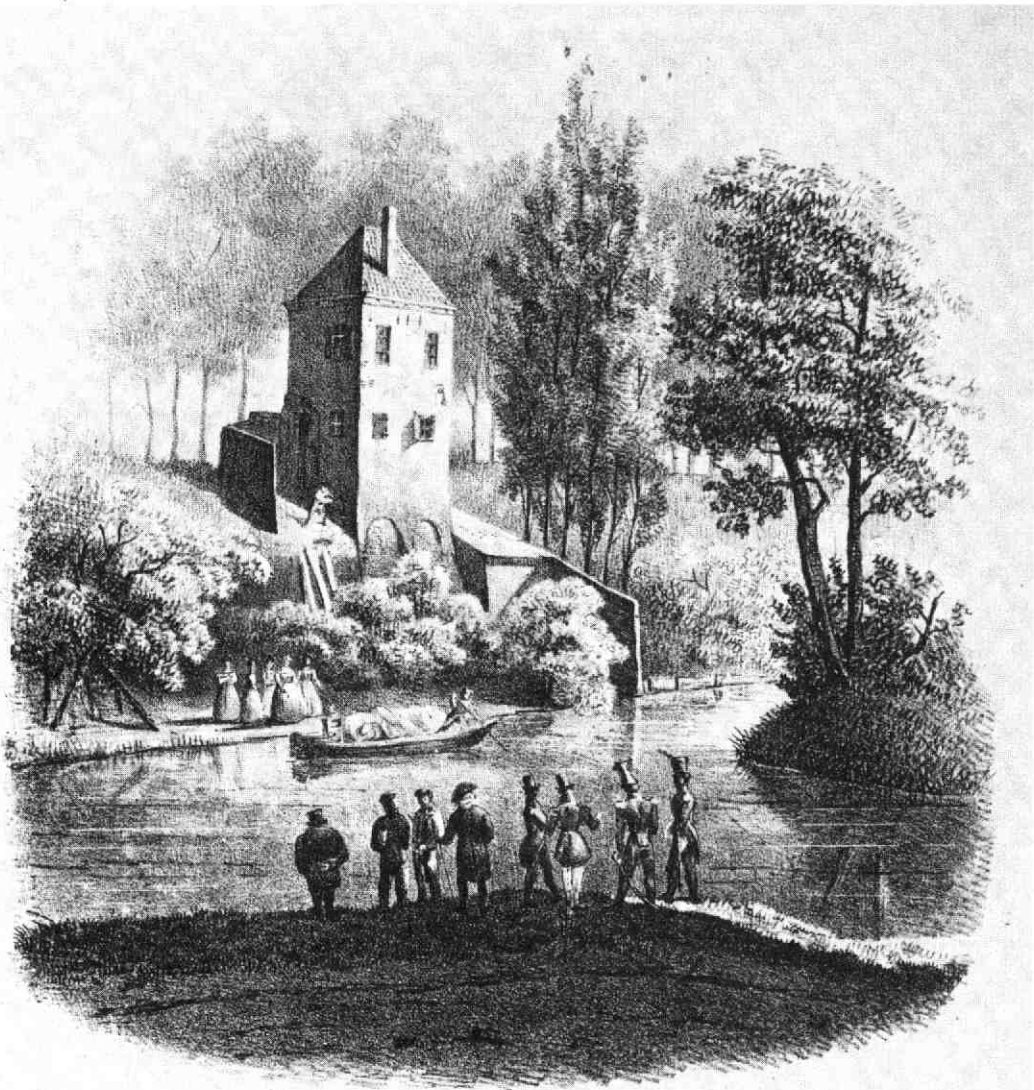
Want iedre Venus held die hier ontkwam aan 't graf,

En moedig al zijn goud in mijne handen gaf,

Mag thans door mijne gunst den arbeid
onderschragen;

Door zwoegend in zijn zweet . . . mijn beddegoed te dragen.”

Voor wat betreft de litho lijkt het mij goed mogelijk dat hiervan een satirisch tekenaar van het kaliber van de Utrechter Pieter van Loon, wel eens de auteur zou kunnen zijn. Van Loons tekenstijl, zijn aandacht voor

Ils sont passés ces jours de fêtes.

*En ce lieu, jadis à l'aise
 On sacrifiait au plaisir,
 Qu'on passait en vains loisirs,
 Bien qu'il ne fit que coller, autours.*

Afb. 1

het detail en zijn literaire capaciteiten zijn soms verwant aan de Engelse satirische tekenaar en dichter Th. Rowlandson en in later werk meer verwant aan de Duitser R. Töpffer, illustrator van Prikkebeen. Van Loon is in Utrecht de enige die ontsnapt aan de wat saaie tekenstijl van zijn stadsgenoten. Zijn getekende

anecdotes vormen een frisse tegenhanger van de producten, die kunstenaars uit zijn omgeving voortbrengen.

Het zoeken naar de eigenlijke identiteit van Gerretje Tintelton leek aanvankelijk het zoeken naar de speld

N. 1. Spreekt)

FINIS CORONAT OPUS.

(Het einde kroont 't Werk)

*Bloest koude kielden bloest! Uw leven zonder vuur
 Deed 't gevoelloos zijn voor 't schoone der Natuur!
 Maar nu ook rust de dag die 't heilig werk zal loonen:
 Ik zal der helden kruin met frissche laauwen kroonen!
 Want iedre Venus held die hier ontkwam aan 't graf,
 En moedig al zijn goud in mijne handen gaf.
 Mag thans door mijne gunst den arbeid onderschragen:
 Door zwoegeid in zijn zwiel..... mijn beddigeid te dragen.*

AvZ.

Afb. 2

in de hooiberg. In het Gemeentelijk Archief bevond zich echter een gedetailleerde lijst van alle bermen en getimmerten rondom de stad op de stadswal gelegen, waarin de namen van de eigenaars en bewoners vermeld werden 5).

Vlak nà de eigenaar van het Suikerhuis op het Lucasbolwerk, de weduwe van J. F. Gobijs, werd vermeld

„G. Wensing” met de kadastrumnummers van haar perceel en de vermelding „eenkamer met een gedeelte van een berm”. Dit kan toren de Kikvors zijn. De naam Wensing kwam op dezelfde plaats ook voor bij de Volkstelling van 1829 6).

In wijk G woonden „Op de Wal nr. 580” achter het Lucasbolwerk een zekere Andries Wensing en Corne-

lia, resp. 16 en 27 jaar oud. Beide staan als violist vermeld. Een notitie „afgebroken” moet slaan op de afbraak van de Kivvors. Twee Wensings bewoonden en/of bezaten dus deze oude waltoren, die als bordeel gebruikt placht te worden. Volgens dezelfde volkstelling woonden op het Wed huisnummer 216, vlakbij het Domplein toen nog Munsterkerkhof geheten, nog veel meer Wensings: Grada, tapster, 36 jaar; Hendrik, tapper, 7 jaar; Jacoba, tapster, 18 jaar; Willem en Doortje, resp. 9 en 5 jaar oud en ook als „tapper” vermeld. Het huis aan het Wed was verder nog rijkelijk met dames gevuld 7). Er wonen er nog zo'n twaalf met het predikaat „naaister of dienstbode”. Ze variëren allemaal van zo'n 23 tot 32 jaar oud en zijn allemaal rooms-katholiek. Hun namen luiden bijv. Catharina en Cornelia Schoonheid, Hortense Boscar of Elisabeth Prooy. Het lijkt wel zeker dat Grada (Gerarda) Wensing, alias Gerretje Tintelton, hier haar domicilie had en er als „madame” resideerde, want niet veel later verhuisde ze volgens een aantekening in hetzelfde register onder de naam Gerritge Wensing met een deel van haar dames van het Wed naar de Maliebaan, waar ze met een zekere Gerrit Verkerk, 54 jaar oud, ging samenwonen.

Gerretjes lotgevallen blijken nog verder te traceren: op 8 juni 1831 werd ze wegens overtreding van artikel 334 van het Strafwetboek gevonnisd door de Rechtbank van de Correctionele Politie in Utrecht. Ze kreeg een gevangenisstraf van één maand en een flinke boete van f 50,— 8). De beklagde, die met nog zes anderen voor vergelijkbare vergripen werd veroordeeld, was jonge meisjes beneden de 21 jaar behulpzaam geweest om vanuit Utrecht in een bordeel in 's-Hertogenbosch te gaan werken. Zelf had Gerarda een meisje van 16 jaar vanuit het Bossche bordeel naar Utrecht gehaald. Op haar veroordeling volgde „gevangenzetting in een huis van correctie”, waaruit ze in juli 1831 werd ontslagen. Dat we ook nog iets over haar uiterlijk weten, danken we aan het Register van Signalementen 9). Uit signalement 493 blijkt dat Gerretje één el, 6 palm en 8 duim lang was en dat ze geen bijzondere kenmerken en een gezonde gelaats-

kleur had. Over haar verdere lotgevallen weten we weinig meer dan dat ze als huisvrouw van Gerrit Verkerk in de leeftijd van 45 jaar oud op 24 april 1838 stierf.

D. P. Snoep

1. L. E. Bosch, „De Wittevrouwe poort en het Suikerhuis”, *Utrechtsche Volks-almanak voor het jaar 1860*, 129-145; C. M. de Leur, „Het Lucasbolwerk”, *Jaarboekje van Oud-Utrecht 1939*, 119-151
2. *Atlas Van Stolk nr. 5740*
3. *De Arke Noach's Vierde Jaargang, Amsterdam, A. Cramer 1830*, 52-54
4. *Atlas Van Stolk nr. 5741*
5. G.A.U. 467 „Staat der Bermen en Getimmerten, op, als binnen Stads Walmuuren te Utrecht, beginnende aande Westzijde van de Tolsteegpoort, en vervolgens voortgaande rondom de Stadt”. De lijst was opgesteld i.v.m. de geplande afbraak van de wallen, die o.a. met hulp van de bedeeden van de Aalmoezenierskamer doorgevoerd werd. Blijkens de „Weekstaten van betaling der stadswerklieden voor het slechten der stadswallen 1829-1833”, G.A.U. 477 kwam het gedeelte waar Gerretjes Kivvors stond voorjaar 1830 aan de beurt
6. G.A.U. *Bevolkingsregister der Gemeente volgens de Volkstelling van 1829, deel wijk G*
7. *id.*, deel wijk F. Op het Wed kwam ik, door een oude annotatie op een exemplaar van de litho „*Als sont passés*” in de Top. Atlas van het Gemeentelijk Archief (Dd 7.1) luidend: „Ommestaande afbeelding is het zomerverblijf staande op de stadswal over de Zonstraat van zekere Gerretje Tintelton, eene bekende vrouw wonende des winters in het Wed, hield aldaar een publiek huis”.
8. G.A.U. *Rechterlijke Archieven nr. 18, Lijst ter aantekening van de door de rechtbank uitgesproken veroordelingen tot correctioneële gevangenis of zwaardere straffen 1811-1838*; G.A.U. *Rechterlijke Archieven nr. 15, Correctionele vonnissen 1811-1838, vonnis 8 juni 1831*
9. G.A.U. *Rechterlijke Archieven nr. 8, Register van Signalementen 1815-1838*

NIEUWE LEDEN

mr. J. T. Anema, Utrecht
 Archeologische Werkgemeenschap
 Nederland, afd. Utrecht
 mw. B. van Baar, Grimbergen (België)
 mw. E. M. Benjamins-Reith, Bunnik
 A. H. Bloemsma, Utrecht
 drs. P. den Boer, Utrecht
 H. Chu, Utrecht
 A. Claessens, Utrecht
 R. Dettingmeijer, Utrecht
 mr. K. A. van Doesburg, Utrecht
 Marjet Douze, Utrecht
 H. J. A. M. de Groot, Utrecht

Marianne Huizinga, Zeist
 F. H. J. M. Kloppenborg, Asperen (ZH)
 Th. A. H. M. de Koning, Utrecht
 H. M. Kunneman, Vinkeveen
 J. K. L. van Laar, Utrecht
 H. C. van Luyn, Utrecht
 mw. W. C. G. Meyer, Utrecht
 J. Neij, Breukelen
 J. C. van Oeveren, Veenendaal
 ir. G. D. Perk, Utrecht
 Jhr. G. Ploos van Amstel, Middelburg
 dr. H. van Rooyen, Amersfoort
 W. van Schaik, Utrecht

J. & G. Starink, Utrecht
 A. N. F. Thier, Utrecht
 W. G. Verheul, Utrecht
 mw. H. E. Verwoerd, Utrecht
 C. J. van Vorstenbosch, Utrecht
 F. Vreeken, Bodegraven
 R. J. C. Vrielink, Utrecht
 D. J. de Vries, Utrecht
 L. G. Waterman, Utrecht
 prof. dr. V. Westhoff, Groesbeek
 mw. J. A. E. van Wijk, Utrecht
 C. J. van Zelm, Utrecht